

PRZEMIANY RODZINY W KRĘGU EUROPEJSKIM NA PRZESTRZENI XIX I XX WIEKU

Rozprawy Społeczne Nr 2 (IV) 2010, 31-40

Justyna Truskolaska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Streszczenie: Sytuacja ekonomiczna, społeczna i demograficzna jest jednym z istotnych elementów wpływającym na funkcjonowanie rodziny, a zwłaszcza sprawowanie przez nią opieki i wychowania. Te podstawowe zadania rodziny wyznaczone są bowiem przez następujące czynniki: narodowość, wykształcenie, zamożność, zatrudnienie, dzietność, struktura rodziny, panujące w danym społeczeństwie wzorce kulturowe, przemiany ustrojowe, gospodarcze i społeczne. Poniżej przedstawione zostaną makrospołeczne uwarunkowania funkcjonowania współczesnej rodziny europejskiej i jej charakterystyka strukturalna oraz funkcjonalna.

Key words: rodzina, rodzina europejska, sytuacja społeczno-ekonomiczna rodziny, sytuacja demograficzna rodziny

1. Przemiany ekonomiczno-społeczne

Według Franciszka Adamskiego sytuacja społeczna i przemiany rodziny są pochodną przeobrażeń w makrostrukturach społecznych, które dokonały się w ostatnich 150-200 latach, a więc w XIX i XX wieku. Zmiany zewnętrzne to przede wszystkim: postępująca wraz z rozwojem nauki i techniki industrializacja, urbanizacja, migracje wielkich grup ludności ze wsi do miast, rozwój handlu i usług, a także instytucji opiekuńczych, zatrudnianie kobiet i dzieci w XIX stuleciu oraz emancypacja kobiet. Związane z tym były nowe zjawiska w życiu rodzinnym, szczególnie praca obojga rodziców poza domem, a także brak kontroli społecznej w środowisku dużego miasta, zarówno w stosunku do dzieci, jak i do dorosłych, zanik więzi sąsiedzkich i wyobcowanie jednostki w tłumie wielkiego miasta (Adamski 2002, s. 141).

W XVIII wieku około 80 % ludności mieszkało na wsi i zajmowało się produkcją rolną. Obecnie proporcje się odwróciły. W krajach uprzemysłowionych nawet do 80% społeczeństwa mieszka w miastach i pracuje w przemyśle i usługach. Nastąpiła również duża specjalizacja w zawodach i konieczność ciągłego kształcenia się. Środowiska miejskie prezentują nieco odmienne wzorce wykształcenia, hierarchii wartości, a co za tym idzie – opieki i wychowania w rodzinie.

Te wszystkie czynniki spowodowały, że od ponad stu lat, postępuje proces przejmowania od rodziny opieki, wychowania, kształcenia, usług i innych zadań przez wyspecjalizowane placówki państwowe bądź prywatne (Adamski 2002, s. 142 – 144).

2. Przemiany demograficzne

Wraz z przemianami gospodarczymi i społecznymi dokonują się przeobrażenia w demograficznej strukturze rodziny. W naukach społecznych, głównie na gruncie socjologii poruszany jest problem tzw. rodziny nuklearnej, dwupokoleniowej z małą ilością dzieci. Do wieku XVIII rodzina chłopska i rzemieślnicza, a później również robotnicza była duża, głównie ze względów ekonomicznych. O przeżyciu i powodzeniu finansowym decydował przede wszystkim wspólny majątek – ziemia lub warsztat pracy oraz członkowie rodziny, którzy stanowili zarazem siłę roboczą. Ojciec był głową rodziny, głównym wykonawcą, kierownikiem i nadzorcą pracy. Rodzina posiadała wówczas ścisłą strukturę hierarchiczną, ale charakteryzował ją również solidaryzm, a w każdym razie, ścisła zależność interesów (Cudak 1998, s. 47)

Obecnie rodzina przestaje być ekonomiczną bazą życia jej członków. "Rodzinny majątek traci dawne znaczenie szczególnie dla młodego pokolenia, dla którego najlepszym posagiem staje się zawód i przygotowanie do samodzielnego życia poza rodziną pochodzenia." (Adamski 2002, s. 152). Czynnikiem rozpadu rodziny wielopokoleniowej i powstawania rodziny nuklearnej stała się również możliwość zabezpieczenia funkcji opiekuńczej w stosunku do starszych osób przez państwo. Nie są już one z konieczności związane z młodszym pokoleniem, dawniej tradycyjnie sprawującym opiekę nad starszymi i chorymi.

"Uwzględniając wszystkie powyższe okoliczności, znani zachodni i amerykańscy socjologowie rodziny (Parsons, Bales, Ogburn, Burgess i inni) upowszechnili w latach trzydziestych ubiegłego stulecia stanowisko głoszące, że powszechnym typem rodziny we współczesnych warunkach miejsko-przemysłowych staje się

mała, wyizolowana rodzina dwupokoleniowa. Ma ona być w pełni usamodzielniona i niezależna od zespołów sąsiedzkich, a przede wszystkim od zespołu najbliższych krewnych [...]" (Adamski 2002, s. 152).

Wraz z ustaniem ścisłych zależności ekonomicznych, potrzebnych w dawnym społeczeństwie do przetrwania i zabezpieczenia „lepszej przyszłości”, czy kariery zawodowej dzieciom, znaczenia nabrały więzi osobowe. "Więź małżeńska i rodzinna ulega zmianie i opiera się przede wszystkim na związkach emocjonalnych nie zaś rzeczowych czy zależnościach funkcjonalnych [...]. Rodzina przeobraża się przy tym z formy instytucjonalnej w związek przyjaźni, a wzajemne obcowanie i współżycie w niej ma swą podstawę w interakcji osobowości w małżeństwie i bezpośrednich stosunkach rodziców z dziećmi." (Adamski 2002, s. 153)

Na sytuację rodziny nuklearnej wpływa także fakt, iż może ona łatwo zmieniać miejsce zamieszkania i status społeczny. Znaczenia nabiera tutaj aktywność własna oraz wykształcenie. Pozycja jednostki i jej rodziny w hierarchii społecznej nie zależy już od pochodzenia, a nawet, przeważnie, nie od majątku. Stanowi to o większej elastyczności struktur społecznych w przeciwieństwie do dawnej ich sztywności. Składa się na to również fakt nieobowiązkowości, „zwolnienia” z relacji z dalszą rodziną, a także z opieki nad członkami rodziny, jeśli się jej nie chce, czy nie może podjąć. Młode rodziny nie są lub nie muszą być uzależnione finansowo od rodziców, jak to miało miejsce przy dziedziczeniu zawodu i warsztatu pracy. Obecnie grupa rodzinna w stosunkowo dowolny sposób, inaczej niż to było jeszcze w XX wieku, może dobrać sobie kraj i środowisko zamieszkania, poziom wykształcenia, zawód, a także grono znajomych czy przyjaciół (Cudak 1998).

Mimo powyższych zjawisk zauważa się mechanizmy dostosowania do nowych warunków i konsolidacji rodziny. F. Adamski pisze: "Z badań znanego etnologa amerykańskiego, G.P. Murdocka, wynika jednoznacznie, że funkcjonujące w badanych przezeń 250 społeczeństwach struktury pokrewieństwa nie giną, ani też nie zmieniają się radykalnie, pod wpływem zetknięcia się z cywilizacją techniczną czy nową kulturą. [...] Wobec powyższego, trudno jest łączyć pojawienie się rodziny nuklearnej z powstaniem społeczeństwa zindustrializowanego i zurbanizowanego. [...] Rodzina nuklearna znana już była w niektórych społeczeństwach preindustrialnych, a rodzina wielopokoleniowa jest znana w dzisiejszych społeczeństwach zurbanizowanych." (Adamski 2002, s. 154-155)

Wiele badań amerykańskich, niemieckich, francuskich, austriackich i polskich dowodzi, że we współczesnych społeczeństwach miejsko-przemysłowych również utrzymywane są szerokie relacje z krewnymi – między pokoleniami oraz całymi rodzinami. Następuje też wielopokoleniowy przekaz wartości w rodzi-

nie. Nawet jeśli krewni nie mieszkają razem, utrzymują się między nimi bezpośrednie relacje i więzi oparte (m.in. na wzajemnych usługach, świętowaniu) niekiedy codzienne, niekiedy okazjonalne (Dyczewski 2002, s. 61 – 101). W dzisiejszym społeczeństwie występują więc różne typy rodzin, a nie tylko rodziny nuklearne. Mówi się zwłaszcza o istnieniu rodzin poszerzonych, które stanowią model rodziny nuklearnej rozszerzonej o różnorodne kontakty z pokoleniem dziadków.

Najczęstsze są dwa typy rodzin poszerzonych:

- a. młoda rodzina prokreacji zamieszkująca z rodziną pochodzenia – trzypokoleniowa, o silnej więzi, z pokoleniem zarówno młodych rodziców, jak i dziadków najczęściej niezależnych finansowo, prowadzącymi wspólne lub oddzielne gospodarstwo domowe;
- b. rodziny małe mieszkające osobno, ale utrzymujące częste kontakty, wymieniające usługi itp. Współczesna rodzina mała, mimo pomocy instytucji państwowych, nie radzi sobie ze wszystkimi zadaniami lub woli korzystać z pomocy członków rodziny, np. w opiece nad wnukami, w opiece nad osobami starszymi czy przekazuje wartości kultury (Dyczewski 2002).

Charakterystyczna dla rodziny XX i XXI wieku w społeczeństwach rozwiniętych jest nie tylko większa samodzielność rodzin prokreacji w stosunku do rodzin pochodzenia i społeczności lokalnej, ale również znacznie mniejsza dzietność, która składa się na obraz małej rodziny. W procesie zmian demograficznych zachodzących od XVIII do XX wieku wymienia się cztery fazy rozwojowe ludzkości.

Pierwsza faza – społeczeństwa preindustrialne – charakteryzuje się wysoką stopą urodzeń i śmiertelności, a więc naturalną równowagą pomiędzy urodzeniami (40-45 na 1000 ludności) i zgonami (35-40 na 1000) oraz małym przyrostem ludności. Trwa ona do końca XVIII w.

Drugą fazę – cechuje rozwój medycyny, higieny i opieki, a w związku z tym również zmniejszenie śmiertelności niemowląt, przedłużeniem życia ludzi dorosłych i starych, które w stosunku do starożytności i średniowiecza podnosi się z około trzydziestu kilku do pięćdziesięciu kilku lat, przy wysokiej jednocześnie stopie urodzeń. Jest to okres eksplozji demograficznej, która trwa do 3/4 XIX w.

Trzecią fazę charakteryzuje dalszy spadek śmiertelności (10/1000), przy jednoczesnym spadku stopy urodzeń (do 15/1000), który jest spowodowany niekorzystnymi dla większości społeczeństwa warunkami mieszkaniowymi, wzrostem kosztu utrzymania dziecka, kierowaniem płodnością, dążeniem do wyższej stopy życiowej rodzin; notuje się wówczas zahamowanie eksplozji demograficznej, ale nie obserwuje zahamowania procesu reprodukcji ludności.

Czwarta faza – od połowy XX wieku to radykalne obniżenie się stopy urodzeń (10-15/1000 ludności), która jeszcze przewyższa zgony (5-10/1000). To okres

nowej równowagi demograficznej, ale coraz częściej występuje spadek współczynnika reprodukcji netto poniżej 1 (jedności), co powoduje zachwianie równowagi demograficznej i spadek liczby ludności danego społeczeństwa. Upowszechnia się rodzina małodzieńcza, a także planowa bezdzietność małżeństw. Od końca XX wieku niektóre kraje zachodnie nie są w stanie zapewnić sobie ciągłości pokoleń. Ludność krajów rozwiniętych zdecydowanie starzeje się. Powyżej 20% społeczeństw to ludzie starzy (w wieku 60 lat i więcej), a jedynie 23% – osoby młode (poniżej 20. roku życia). Proporcje te zmieniają się systematycznie na korzyść ludzi starych (Adamski 2002, s. 157 – 160).

3. Przemiany w systemie relacji wewnątrzrodzinnych

Wraz ze zmianą pozycji rodziny w społeczeństwie (autonomizacja) oraz przemianami jej struktury – liczebności (pokoleniowości i dzietności) zachodzą również znaczące przeobrażenia w jej wewnętrznych strukturach władzy i relacjach emocjonalnych. Dotyczą one przede wszystkim zmiany pozycji i ról małżonków oraz dzieci względem rodziców, autonomizacji jednostki w rodzinie oraz zanik instytucjonalnych form rodzinnych na rzecz rozwoju związków rodzinnych opartych na więziach osobowych oraz internalizacji wartości rodzinnych (Adamski 2002, s. 161).

Jednym z najważniejszych zjawisk zachodzących od ponad stu lat w rodzinie i coraz bardziej widocznych jest egalitaryzacja i demokratyzacja stosunków rodzinnych. Polega ona na powstawaniu coraz większej równości między małżonkami oraz rodzicami i dziećmi, polegającej między innymi na ich udziale we władzy. Nastąpiła wyraźna, choć jeszcze niepełna emancypacja kobiet nie tylko w perspektywie całego społeczeństwa, ale przede wszystkim w rodzinie. Wzrasta ilość kobiet pracujących zawodowo, kobieta nie jest już tylko żoną i matką. Zmniejsza się jej zależność do męża, dowodzi natomiast swych możliwości zawodowych, kompetencji pozarodzinnych, nabiera pewności siebie i poczucia równości z mężczyzną. Nie osłabia to jej pozycji w rodzinie, ale raczej wzmacnia. Staje się współżywcielem rodziny na równi z mężczyzną. Może zatem podejmować wspólnie z nim, a często również samodzielnie decyzje oraz wymagać pomocy w pracach domowych, opiekuńczych i obowiązkach wychowawczych. Zmienia się podział obowiązków domowych, na co wskazują liczne badania systemów rodzinnych, zwłaszcza socjologiczne.

Odmierna niż dawniej jest również pozycja córki. Zamążpójście nie jest jedyną drogą "kariery" dla dziewczyny, ale kwestią wolnego wyboru. Nastąpiła też zmiany obyczajowości w dziedzinie seksualnej oraz prokreacji. Oddzielenie tych dwóch sfer życia powoduje większą niezależność kobiety oraz równo-

uprawnienie w zakresie życia seksualnego (Nowak 2002, s. 57 – 71).

Z całą pewnością istnieje również wiele negatywnych aspektów tego stanu rzeczy: rewolucja seksualna i idąca za nią swoboda współżycia, zdrady małżeńskie, rozpady rodzin oraz lekkomyślne wchodzenie w coraz to nowe związki. Nie oznacza to, że emancypacja – wolność, którą wywalczyły sobie kobiety w drodze wielu przemian ekonomicznych – społecznych, jest faktem, który można lub należy cofnąć. Jest to pewien etap, który wskazuje, że miłość, osobiste szczęście i odpowiedzialność za grupę rodzinną (a nie jedynie zależność) powinna stać się spoiwem łączącym małżeństwo. Rzeczywiście badacze stwierdzają, iż następuje wyraźne odformalizowanie stosunków małżeńskich i pogłębienie więzi uczuciowych (Dyczewski 2002, s. 101-107).

Jednocześnie obserwujemy maskulinizację kobiet oraz feminizację mężczyzn w zakresie obowiązków, pełnionych ról, aktywności zawodowej, wzorców zachowań. Zjawisko to oceniać można negatywnie, jednak ma pewne elementy pozytywne – wydobywa z każdego z małżonków, czy w ogóle członków rodziny, coś ponad standardowe zachowania przypisane płci – uwrażliwia mężczyzn i chłopców, dając im szansę większego zaangażowania emocjonalnego w sprawę rodziny, a kobietom i dziewczętom daje możliwość aktywizacji i samodzielności na szerszym polu społecznym. Dzięki wzajemnemu wchodzeniu w role, które tradycyjnie przypisane są płci przeciwnej, małżonkowie mają okazję poznać świat kobiecy i męski w sposób bardziej pełny, a nie jedynie stereotypowy i powierzchowny, dzięki czemu możliwe są głębsze relacje i większe porozumienie między partnerami związku (małżonkami lub rodzeństwem). (Nowak-Dziemianowicz 2006, s. 140-160)

Bardzo istotną zmianą zapowiadaną już na przełomie XIX i XX wieku przez Ellen Key (*Stulecie dziecka*) jest także rosnąca pozycja dziecka w rodzinie i społeczeństwie w stosunku do poprzednich okresów historycznych. W starożytnych Chinach niechciane dzieci były zostawione po porodzie na dworze, by umarły z głodu i chłodu. W Sparcie uśmiercano noworodki niepełnosprawne, w starożytnym Rzymie ojciec miał nieograniczoną władzę nad życiem i śmiercią dziecka, od jego woli jedynie, zgodnie z prawem, zależało przyjęcie narodzonego dziecka do rodziny lub porzucenie go (faktycznie skazanie na śmierć). W okresie feudalizmu i wczesnego kapitalizmu było ono traktowane jak tania siła robocza. Dzieci pracowały na rodzinę – im więcej ich było, tym rodzina miała większe szanse przetrwania, ponieważ dzieci niewiele kosztowały, a pracowały od najmłodszych lat, zarówno na roli, w zakładach rzemieślniczych, jak i w fabrykach czy kopalniach. Pod koniec XIX w. dzieci zaczęły zajmować coraz bardziej centralną pozycję w rodzinie. Na skutek rozwoju psychologii zaczęto rozumieć ich potrzeby i ograniczenia wynikające z wieku. Dostrzeżono po-

trzebę kształcenia i wychowania każdego dziecka, jednocześnie zabraniając jego pracy i wprowadzając powszechne nauczanie. Powstały również pierwsze instytucje początkowo prywatne, później państwowe, które zajęły się opieką nad małym dzieckiem rodziców pracujących (Montessori, 2005; Miksza 2004, s. 81).

W tym samym czasie rozwój medycyny pozwolił na świadome planowanie liczby dzieci w rodzinie. Rodzice obecnie posiadają mniej dzieci, ale wydaje się, że ich wychowanie w większości rodzin jest głównym zadaniem rodziców. Nastąpiła również intensyfikacja więzi w rodzinie pomiędzy rodzicami i dziećmi. Zależność od rodziny w zakresie opieki, wychowania i kształcenia została poważnie ograniczona. Rodzina nie jest już jedynym środowiskiem kształtującym małego człowieka. Wspierana jest przez przedszkola, szkoły, świetlice czy organizacje młodzieżowe. Duży wpływ na dzieci mają środki masowego przekazu. Z drugiej strony dzieci dłużej się kształcą i dłużej pozostają na utrzymaniu rodziców – później wchodzi w dorosłe życie, podejmują pracę zawodową, zawierają małżeństwa i stają się rodzicami.

Nastąpiła też zmiana w pojęciu rodzicielstwa. Jest ono łączone ze szczęściem osobistym, ale też z koniecznością umiejętnego wychowania – funkcjonują szkoły, poradnie, programy, czasopisma i podręczniki dla rodziców, prowadzona są też terapie rodzinne, co pozwala na podniesienie poziomu realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodziny.

Samo dzieciństwo jako okres w życiu nabrało wagi, a celem wychowania nie jest już tylko narzucanie z góry określonych wzorców. Metody autorytarne ustępują miejsca demokratycznym (Hovorun 2009). Wychowanie coraz częściej opiera się na ustaleniach pedagogiki i psychologii.

Wydaje się, że dziś rodzina istnieje dla dziecka, a nie dziecko dla rodziny, co niekiedy prowadzi do pajdocentryzmu. Pełniej zaspokajane są potrzeby materialne i duchowe dziecka. Młodzież staje się znaczącą grupą społeczną. Młodzi mają swoje programy, radio, czasopisma, reklamy i sklepy (Adamski 2002, s. 165 – 167).

Wyraźnie można zaobserwować indywidualizację rodziny, jej członków oraz personalizację stosunków rodzinnych. Rodzina tradycyjna była wpleciona w szersze struktury społeczne (zwłaszcza szersze relacje rodzinne, sąsiedzkie, lokalne), spełniała wiele funkcji, była otwarta na wpływy z zewnątrz. Obecnie staje się ona mniejsza, bardziej zamknięta na oddziaływanie szerszych wspólnot, nie uczestniczy w wielu strukturach zewnętrznych. Członkowie szukają zacisza domu rodzinnego (Wilk 2002).

Jednocześnie jednak stają się bardziej autonomiczni, nie podporządkowani interesom rodziny, głowie rodziny, ale samodzielnie podejmujący decyzje, co do kształcenia, zakładania rodziny, pracy, miejsca zamieszkania, posiadania i wychowania dzieci. W rodzinie istnieje większa świadomość indywidualnych

celów i potrzeb oraz ich poszanowanie. Rodzice, dzieci i dziadkowie mogą spędzać czas nie tylko w rodzinie, ale w pracy lub w kręgach znajomych i przyjaciół. Zachodzi więc zjawisko autonomizacji jednostki w rodzinie. Jednak, mimo wszystko jest ona nadal wspólnotą duchową, azyłem, miejscem zaspokajania potrzeb materialnych i duchowych.

Podsumowanie

We współczesnej rodzinie europejskiej dostrzega się osłabienie instytucjonalizacji i formalizacji stosunków rodzinnych. Wzrasta waga więzi osobowych, partnerstwo, nastawienie na szczęście osobiste członków rodziny. Z instytucji przekształca się ona w nieformalną grupę osobowo i uczuciowo zespolonych jednostek. Najważniejsze staje się formowanie osobowości oraz swoboda zachowań w rodzinie. Mimo, że rodziny posiadają mniejszą ilość dzieci (najczęściej jedno lub dwoje), jednak więzi z nimi wydają się silniejsze, poświęca się im więcej czasu i starań. Współczesna rodzina w gruncie rzeczy "wymaga o wiele więcej od małżonków, ich dzieci i warunków społecznych, aniżeli dawny ideał podporządkowania i działania według narzuconych z zewnątrz, sformalizowanych wzorców." (Adamski 2002, s. 170) Jednocześnie jednak opisane wyżej procesy prowadzą do zjawisk negatywnych, np. zmniejszenia trwałości rodziny, nadmiernej indywidualizacji jej członków, czy też samej wspólnoty rodzinnej w stosunku do szerszych grup społecznych.

Literatura:

1. Adamski, F. (2002), *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
2. Cudak, H. (1998), *Problemy i zagrożenia współczesnej rodziny w Polsce*, W: *Problemy współczesnej rodziny w Polsce*, materiały z II Ogólnopolskiego Sympozjum Naukowego pod red. H. Cudaka, Wydawnictwo Filii kieleckiej WSP, Piotrków Trybunalski, s. 46-52.
3. Dyczewski, L. (2002), *Więź między pokoleniami w rodzinie*, TN KUL, Lublin.
4. Hovorun, T. (2009), *Wpływ stylu wychowania rodzinnego na poprawny rozwój osobowości*, W: *Partnerstwo w rodzinie*, J. Truskolaska (red.), Wyd. KUL, Lublin.
5. Miksza, M. (2004), *Zrozumieć Montessori*, Impuls, Kraków.
6. Montessori, M. (2005), *Domy dziecięce*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa.
7. Nowak, M. (2002), *Aksjologiczne problemy i zagrożenia wartości rodzinnego środowiska wycho-*

- wawczego, W: *Współczesne zagrożenia zdrowia rodziny*, T. B. Kulik (red.), Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli, Stalowa Wola, s. 57-71.
8. Nowak – Dziemianowicz, M. (2006), *Doświadczenia rodzinne w narracjach. Interpretacja sensów i znaczeń*, Wyd II, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
9. Wilk, J. (2002), *Pedagogika rodziny: zagadnienia wybrane*, Wydaw. Poligrafia Salezjańska, Lublin.

TRANSFORMATION OF A FAMILY MODEL IN THE EUROPEAN CIRCLE DURING THE 20th AND 21st CENTURIES

Rozprawy Społeczne Nr 2 (IV) 2010, 31-40

Justyna Truskolaska

John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska
Catholic University of Lublin

Abstract: Economic, social and demographic situation is one of the key factors which exert influence on the way a family functions, specifically child-minding and upbringing. These fundamental family roles seem to be determined by the following variables: nationality, education, well-being, employment, number of children per family, family structure, cultural patterns existing in relevant societies, and political, economic and social changes. Hereunder macro-social conditions of a contemporary European family as well as its structural and functional characteristic are going to be presented.

Key words: family, European family, family's socio-economic conditions, family's demographic situation

1. Socio-economic changes

As pointed out by Franciszek Adamski, social conditions and changes within a family structure derive from certain transformations within social macro-structures which have taken place over a span of the last 150-200 years, that is during the 20th and the 21st centuries. External changes primarily include industrialisation (advancing simultaneously with the development of science and technology), urbanisation, migration of numerous groups of people from rural to urban centres, commercial and service expansion, development of care institutions, employment of women and children in the 19th century, and the emancipation of women. The above-mentioned issues seem to be strictly bound up with some novel aspects of family life such as work of both parents outside the home and the lack of social control in big cities' environment (over children and adults), loosening the ties that bind neighbours, and the urban alienation of an individual (Adamski 2002, p. 141).

In the 18th century, approximately 80 percent of the population lived in the countryside and managed agricultural production. Currently, these proportions seem inverted. City dwellers, having industrial or service sector jobs, comprise up to 80 percent of the industrialised countries' population. The stress has also been put on specialisation in various professions and the need for continuous education. Urban centres tend to represent a relatively different hierarchy of values, standards of education and, consequently, of childcare and upbringing. All of these factors seem to have contributed to the process of gradual takeover of responsibilities concerning care, upbringing, education, provision of services as well as any other functions by specialised public or private institutions for the last 100 years (Adamski 2002, p. 142-144).

2. Demographic changes

Demographic transformations within a family structure have occurred along with economic and social changes. Social sciences – sociology in particular – have tackled the problematic concept of the so-called nuclear family (consisting of a pair of adults and few children). Until the 18th century, agrarian and craft families (also a working-class family, yet afterwards) were extended, principally due to economic reasons. Survival and financial prosperity were first and foremost dependent on joint possessions like land, workshop and family members, who also constituted manpower. Father was the head of the family, major doer, and taskmaster. In this respect, the family structure was strictly hierarchical. Nevertheless, it was characterised by solidarity or common interests (Cudak 1998, p. 47).

Yet, the family does not seem to be a stable financial stronghold any longer. According to Franciszek Adamski, family assets appear to be deprived of their age-old implications, particularly for the young generation. Being well-educated as well as prepared to lead their independent lives seem the dowry for this very group (Adamski 2002, p. 152). The fact that care can be granted and provided to the elderly by the government justifies the reason for the transformation of a common family model – from the extended to the nuclear one. Elderly and sick care, therefore, seems no longer the sole responsibility of the younger generation, which was in fact their traditional role in the past.

“Taking into consideration all of the above-mentioned circumstances, during the nineteen thirties, renowned Western and American sociologists exploring the notion of family (Parsons, Bales, Ogburn, Burgess and others) popularised the conviction that the common family model in the contemporary urban-industrial environment was a small isolated two-

generation family which was supposed to be self-reliant and fully independent from its neighbours and, most of all, close relatives [...]” (Adamski 2002, p. 152).

Once the economic dependence ceased to be a must for survival and securing one’s „better future” or professional career of one’s children, personal ties gained significance and recognition. Marriage or family ties seem to have been predominantly established in relation to emotional relationships, not material or functional ones. [...] As the institutionalised form of a family has been gradually vanishing, the new family model based on friendship has emerged. Being and functioning within the family structure appears to be rooted in the personality interaction between spouses and direct relations between parents and their children (Adamski 2002, p. 153).

The fact that a nuclear family can easily move and change its place of residence as well as social status has influenced its situation substantially. Self-activity and education have acquired importance. The position of an individual and their family in the social hierarchy does not depend on one’s background or even assets. This enables social structures to be more flexible as contrasted with their bygone rigidity. There is also the lack of a bounded duty, namely being “exempt” from the obligation to feel related with distant family members or necessity to look after them, especially if one simply cannot or is not willing to assume such a role. Young couples do not need to be financially dependent on their parents, as opposed to the traditional model of the profession or workshop being inherited. Different than was the case a century ago, a family group can readily decide over its country of residence, environment to live in, educational level, profession or friend/acquaintance network (Cudak 1998).

Irrespective of the above-mentioned phenomena, one might also identify the process of adjustment to the new conditions and family building. Franciszek Adamski maintains that the survey of the famous American ethnologist – G. P. Murdock – conducted on 250 societies clearly shows that kinship relations can survive even when coming in contact with the different culture or technical civilisation. [...] Therefore, establishing a correlation between the emergence of a nuclear family model and industrialised and urbanised society seems problematic. [...] The nuclear family structure was in fact present in some pre-industrial societies, while the multi-generation family model is notable in contemporary urbanised communities. (Adamski 2002, p. 154-155).

A lot of American, German, French, Austrian or Polish surveys prove that relations with one’s relatives (whole families and generations) seem to have been sustained in present-day urban-industrial societies. Certain values appear to have been passed from one generation to another. Even if the relatives do not live together, direct relations and ties between them, based on reciprocal service provision or celebrations

(on a daily or occasional basis), have remained (Dyczewski 2002, p. 61-101). Henceforth, apart from a nuclear family model, there are also different ones which are present in the modern society. The model of an extended family, which seems to be of a nuclear type, yet additionally including relations with grandparents, is most widely discussed.

There are two common types of extended families:

- a. a young family of procreation living together with a family of orientation – three-generation close-knit family, consisting of the young parents’ generation as well as grandparents being financially independent, keeping a house jointly or separately;
- b. small families living separately, yet remaining in touch and exchanging services, etc. Despite receiving governmental benefits, such a family is not able to deal with all duties or simply prefers to rely on help from other family members, e.g. in cases of looking after grandchildren, caring for the elderly or transmission of cultural ideals (Dyczewski 2002).

Not only is the family model of the 20th and the 21st centuries existing in developed societies characterised by greater independence of the families of procreation in proportion to the families of orientation and local community, but also relatively fewer number of children per family, which becomes a feature of a small family. The process of demographic changes, which took place from the 18th to the 20th century can be divided into four stages of human development.

Stage one – pre-industrial society – was characterised by a relatively high birth and mortality rate, which means there was a natural equilibrium between births (40-45 per 1000 population) and deaths (35-40 per 1000 population) and a small population growth rate. This stage lasted till the end of the 18th century.

Stage two – was characterised by the development of medicine, hygiene and health care institutions, which led to the falling rate of infant mortality, extended lifespan of adults and the elderly, which was over 50 years (the average life expectancy during Ancient Times and Middle Ages was over 30 years). At the same time, the birthrate was relatively high. This period of demographic explosion lasted till the third quarter of the 19th century.

Stage three – was characterised by the falling rate of mortality (10 per 1000 population) and birth rate (15 per 1000 population), which seemed the result of the unsatisfactory housing conditions, rising costs of child maintenance, fertility control, aiming to raise the living standards. Demographic explosion was hence tamed, yet not human reproduction.

Stage four – was characterised by the birth rate falling radically, starting in the middle of the 20th century (10-15 per 1000 population), which remained

higher than a mortality rate (5-10 per 1000 population), however. This was the period of a new demographic balance. Yet, increasingly, the net reproduction rate was falling below one, which upset the demographic balance and caused the number of population in relevant societies to fall. The model of a family with a relatively small number of children became popular. At the same time, there was also a rise in planned childlessness. Since the beginning of the 21st century, some western countries have been unable to ensure generational continuity. The population of the developed countries has been ageing. The elderly people (> 60 years) constitute over 20 percent, while the young (< 20 years) account for only 23 percent. The proportion between these two categories has continuously been changing in favour of the elderly (Adamski 2002, p. 157-160).

3. Transformations of intra-family relations

Substantial transformations concerning power relations within a family structure as well as emotional relations have occurred in parallel with the changing position of a family within society (empowerment). This means not only restructuring of positions and roles which spouses assume and the ones that children are supposed to perform within a family group, but also empowerment of an individual within a family structure, disappearance of institutionalised family organs and emergence of families, in which the emphasis is put on maintenance of personal bonds and internalisation of family values (Adamski 2002, p. 161).

The family structure has become considerably egalitarian and democratic over a span of last 100 years. This process is characterised by greater equality among family members, which manifests itself in power-sharing. Women have gained emancipation, yet still incomplete, within a community, but, most of all, within a family. More and more women are working outside the home. Their roles are no longer associated with being solely wives or mothers. Women have become less dependent on their partners. They can follow their career paths, confirm their non-family abilities and thus develop the sense of self-esteem, confidence and being equal to men. However, their position within a family structure has not been weakened. It appears to have been strengthened. Men are no longer sole breadwinners. In this respect, women may make decisions (jointly or single-handedly) and expect their spouses to help with household chores, caring and upbringing. Numerous surveys (especially in the field of sociology) concerning family systems show that the division of household chores has changed.

Nowadays, daughters also assume different roles than in the past. Marriage is not the one and only "career" path that a young woman can take, but a matter of choice. Substantial changes have also occurred in the traditional spheres of sexuality and procreation. Thanks to the separation of these two areas of life, women can enjoy greater sexual independence and equality (Nowak 2002, p. 57-71).

There are also numerous negative aspects of this social phenomenon, namely sexual revolution and freedom of sexual intercourse, adultery, family break-up or entering into casual relationships. Nevertheless, it does not mean that emancipation (synonymous in this case with freedom/independence that women have gained as a result of socio-economic changes) is a fact that can be negated. This seems to be a sort of a stage, which indicates that love, personal happiness and being responsible for a family group (not only dependence) ought to bind couples in their marriage. Many researchers claim in fact that the institution of marriage has become less formalised, yet more emotional (Dyczewski 2002, p. 101-107).

At the same time, masculinisation of females and concurrent feminisation of males within the spheres of their ascribed duties, roles, professional activity, modes of behaviour can be observed. The above-mentioned process might be judged negatively, however, there is also a positive aspect, that is., blurring boundaries between constructs and roles of a woman and a man respectively (whether solely in the context of husband-and-wife relations or a family in general). Men and boys seem more sensual, therefore, more willing to commit themselves emotionally to a family relationship. Women and girls, on the other hand, can be more active and independent within a broader social context. Due to the fact that the traditionally hermetic gender constructs have started to intersect and overlap, spouses get the opportunity to find out more about the opposite sex – to explore the male and female worlds and approach them from a totally different, non-stereotypical/skin-deep perspective, which consequently leads to close-knit relationships as well as better communication between partners (whether spouses or siblings). (Nowak-Dziemianowicz 2006, p. 140-160).

The gradually changing position of a child within a family and society, first noted by Ellen Key (*Child's century*) at the turn of the 19th and the 20th centuries, in comparison to previous historical periods, appears to be of tremendous significance. In ancient China, unwanted infants were usually left stranded so as to die from cold and hunger. In Sparta, handicapped children were killed, while in ancient Rome, the father of a child had unlimited control over the life and death of his offspring, which was officially guaranteed to him by the governing law. He was in fact in charge of accepting a new-born child as a family member or abandoning him/her (sentencing him/her to death). In the

periods of feudalism and early capitalism, children were treated as cheap labour force. They were supposed to earn a living, therefore, the greater number of children in a family, the greater chances for this very family group to survive. Additionally, there were no substantial costs of raising children. They laboured on farms, in factories, mines or handicrafts enterprises from an early age. By the end of the 19th century, children started to assume a more central position within a family structure. As a result of the development in the field of psychology, children and their needs (closely related to their age) received considerable attention. As the need to educate and bring up every single child was recognised, child labour was forbidden. As a result of the introduction of common education, educational institutions (initially private, but later on also public), which were taking care of the children of working parents, started to appear (Montessori, 2005; Miksza 2004, p. 81).

At the same time, medical advances enabled spouses to consciously control the number of children in the family. Nowadays, parents seem to have fewer children. Nevertheless, raising children tends to be a major parental responsibility in most families. Also the ties between parents and children got strengthened. Therefore, caring, upbringing and educational functions of a family have been limited. The family is no longer the sole environment which shapes a young individual. There are kindergartens, schools, day-rooms, youth organisations or even mass media which also exert great influence on young people. On the other hand, children receive education for a longer period, often being in their parents' pay. They enter adult life and subsequently get employed, get married and become parents relatively later.

The meaning of parenthood has also changed. This term is not only connected with personal happiness/satisfaction, but also the need to raise children with skill. There are courses, programs, centres, magazines, manuals for parents or family therapy, which enable parents to care for and bring up their children capably.

Moreover, childhood as a period of one's life has acquired considerable importance. The goal of upbringing is no longer purely associated with the imposed set of ideals to follow. Authoritarian methods have been replaced by more democratic ones (Honoran 2009). Upbringing is more often related to pedagogical and psychological implications.

Nowadays, a family seems to function for a child, not vice versa, which in some cases may lead to pavidocentrism. More material and spiritual needs of a child are met. The young have become a significant social group. There are TV programs, radio stations, magazines, advertisements and shops specifically for them (Adamski 2002, p. 165-167).

Individualisation of a family, its members as well as personalisation of relations within this structure have become modern-day features. The traditional family model was integrated into broader social structures, namely relations between family members or neighbours. It used to be receptive to external impact and performed numerous functions. Currently, it is becoming relatively smaller, less prone to external influences, which other communities exercise, and less willing to be related to any outward structures. Family members seem to praise hearth and home (Wilk 2002).

Yet, they are also more autonomous, less concerned with family interests, less subordinated to the head of a family. They tend to make decisions concerning education, family, work, place of residence, having and raising children single-handedly. Individual aims and needs seem to be recognised and respected to a great extent. Parents, children and grandparents can spend their time not only with their families, but also working or socialising. Therefore, one may notice that the process of autonomisation of an individual has taken place. Nevertheless, despite all of the above implications, family remains a spiritual community, haven and place where any material or emotional need is satisfied.

Summary

The contemporary European family is less characterised by institutionalisation or formalisation of family relations. Personal ties between family members, partnership and individual satisfaction have become vital. Family has evolved from a highly institutionalised form into an informal structure consisting of individuals emotionally connected. Building one's personality as well as individual liberty within a family have gained recognition. Although, families do have fewer children (one or two in most cases), bonds between parents and children seem stronger. Children also tend to receive greater attention and care. Today's family in fact demands a lot more from spouses, their children and social conditions than the family model of the past, which was based on formalised and imposed values (Adamski 2002, p. 170). Yet, there are also some negative aspects of the above-mentioned processes, e.g. lower family connectedness, excessive individualisation of its members or of a family group with respect to broader social contexts.

References:

1. Adamski, F. (2002), *Family. Socio-cultural dimension*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Cracow.

2. Cudak, H. (1998), *Problems and threats to a contemporary family in Poland*, In: *Problems of a contemporary family in Poland*, materials from the 2nd Nationwide Scientific Symposium, edited by H. Cudak, Wydawnictwo Filii kieleckiej WSP, Piotrków Trybunalski, p. 46-52.
3. Dyczewski, L. (2002), *Intergeneration bonds in the family*, TN KUL, Lublin.
4. Hovorun, T. (2009), *The influence family upbringing on the improvement of the personality development*, In: *Partnership in the family*, J. Truskolaska (editor), Wyd. KUL, Lublin.
5. Miksza, M. (2004), *Understanding Montessori*, Impuls, Cracow.
6. Montessori, M. (2005), *Children's homes*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warsaw.
7. Nowak, M. (2002), *Axiological problems and threats to the values of the family upbringing environment*, In: *Contemporary threats to family health*, T. B. Kulik (ed.), Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej w Stalowej Woli, Stalowa Wola, p. 57-71.
8. Nowak-Dziemianowicz, M. (2006), *Family experience in narration. Interpretation of meanings*, 2nd edition, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław.
9. Wilk, J. (2002), *Family pedagogy: selected issues*, Wyd. Poligrafia Salezjańska, Lublin.